

Middeleeuws grootgrondbezit in Vleuten en Haarzuilens: een perceelsgewijze reconstructie¹

JAN H. HUITING

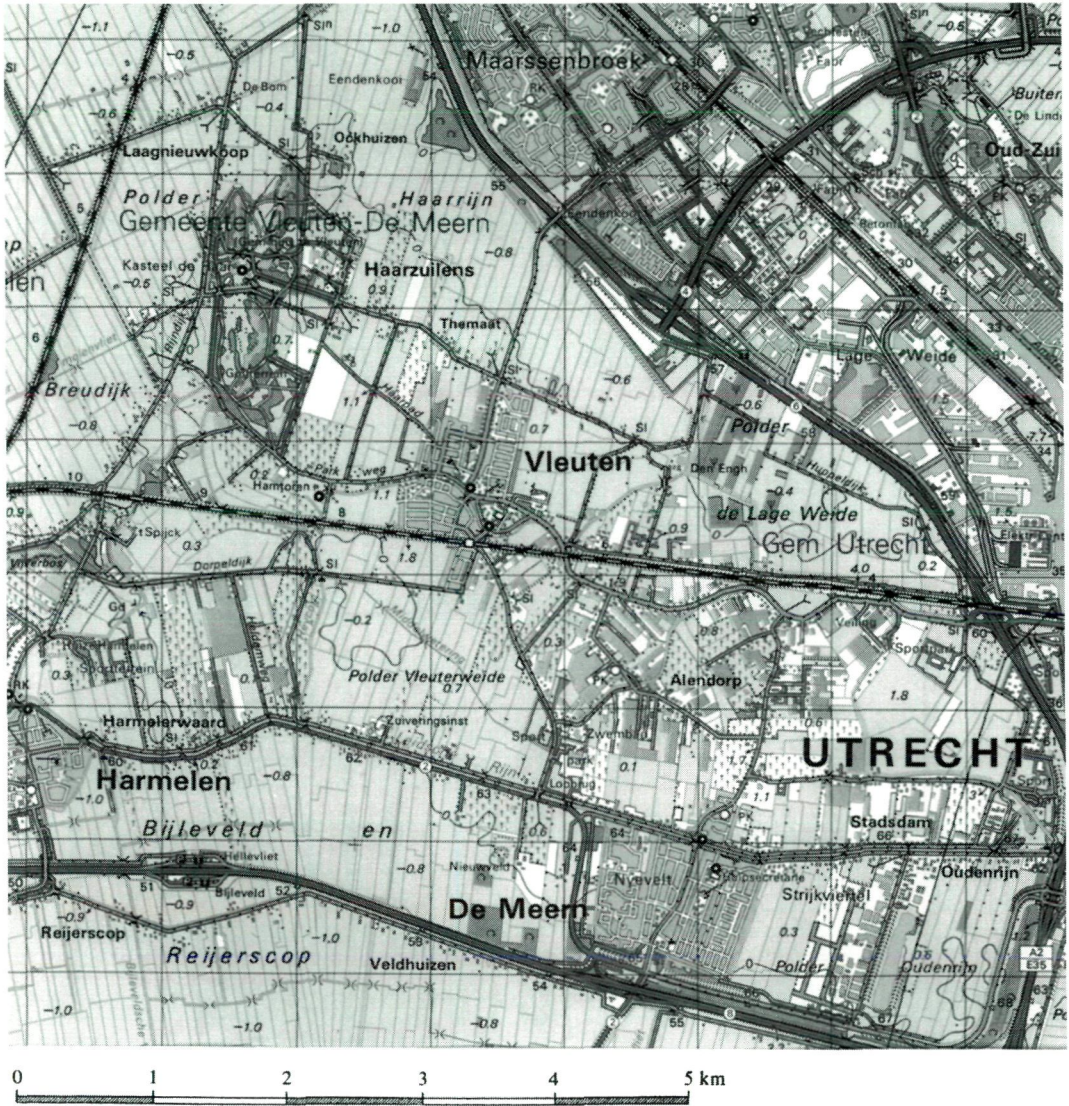
Gedetailleerd historisch-geografisch onderzoek binnen een klein gebied kan nieuwe inzichten in het middeleeuwse grondbezit opleveren. In deze bijdrage zal worden getoond, hoe retrogressief onderzoek in combinatie met kartering van grootgrondbezit op perceelsniveau een belangrijke dimensie aan schaars en/of onvolledig bronnenmateriaal kan geven. Middeleeuws bronnenmateriaal is altijd tekstueel, maar via een omweg kunnen kaarten worden vervaardigd van de middeleeuwse bezitsverhoudingen. Op basis van de zo verworven gegevens kan een bijdrage worden geleverd aan de nederzettingsgeschiedenis. Aan de hand van enkele voorbeelden zal een deel van dit lopende onderzoek worden uitgewerkt. Achtereenvolgens komen hoven van het kapittel van Oudmunster en van het Catharijneconvent der Johanniters, en tenslotte een groot vrijwel aaneengesloten bisschoppelijk bezit aan de orde. Intrigerend is het feit dat al deze complexen dicht bijeen lagen, slechts enkele kilometers ten westen van de stad Utrecht.

In het gebied ten westen van de stad Utrecht (figuur 1) zal binnen enkele jaren een grote woonwijk verrijzen. De gemeente Vleuten De Meern zal voor een aanzienlijk deel worden geofferd voor de bouw van een Utrechts stadsdeel. In dat kader is er allerlei onderzoek gedaan: veldonderzoek naar scherven, weerstandsmeting, kartering en samenstellen van een (binnenkort te verschijnen) morfologische atlas van het Leidse Rijngebied.² Het historisch-geografisch onderzoek door de auteur richt zich op de reconstructie van dit landschap door *Rückschreibung*. Daarbij wordt de meeste aandacht besteed aan de institutionele verhoudingen en het karteren van grote goederencomplexen. Uit de verschillende zelfstandige onderzoeksprojecten is in elk geval naar voren gekomen, dat Vleuten en omstreken een rijke historie heeft. Het grote aantal vroegmiddeleeuwse nederzettingen en de waarde daarvan doet meteen vergeten dat de achterstand in kennis van het bodemarchief vergeleken met het Kromme Rijngebied enorm was (Graafstal, 1992, 1993 en 1994).

METHODE EN BRONNEN

Het doel van het onderzoek is om vanuit het 19e-eeuwse kadaster middeleeuws grondbezit te reconstrueren. Vanuit een goed gedocumenteerde tijd wordt door koppeling van veelsoortige

gegevens teruggewerkt naar eeuwen van schaarse overlevering. De eerste bron die daarbij ten dienste staat is het kadaster, dat in de jaren 30 van de vorige eeuw zijn beslag kreeg. Tussen dit kadaster en de archivalia van de zogenaamde dorpsge-rechten gaapt een gat van ruim twintig jaar. Dit gat kan in de meeste gevallen worden opgevuld door notariële akten in het onderzoek te betrekken. Soms zijn percelen in die twee decennia niet van eigenaar verwisseld en kan de situatie van rond 1810 vrij eenvoudig worden gekarteerd. Deze archieven van de dorpsgerechten, waarin de handelingen van schout en schepenen werden vastgelegd, beslaan doorgaans tenminste de tijd tussen 1600 en 1800. In Vleuten verkeren we in de zeer gelukkige omstandigheid, dat deze archieven vanaf de invoering van het schepenrecht (in 1527) bewaard zijn gebleven! Van groot belang voor het onderzoek zijn verder de verschillende belasting-manualen zoals de registers van het morgengeld, oudschildgeld en haardstedengeld, waarvan eerstgenoemde al begint in de 15e eeuw. De registers van het oudschildgeld dateren voor het te bespreken gebied uit 1536, 1600, 1686, 1756-1788 en 1793³, specifiek voor De Haar uit 1600 en 1755⁴. Deze bronnen zijn aan elkaar te koppelen. Door nu het perceel anno 1793 aan het kadaster te koppelen, is ook de situatie van het jaar 1536 bekend. Door alle beschikbare gegevens op deze wijze te

verwerken kan een kaart worden gemaakt van de bezitsverhoudingen in het jaar 1536 (Huting, 1992). Hier zit een lastige adder onder het gras, een dermate lastige adder zelfs dat tot nu toe veel onderzoek foute interpretaties van deze gegevens te zien heeft gegeven. Bezit was vroeger iets heel anders: ermee werd het vruchtgebruik bedoeld. Grootgrondbezitters gaven hun grond in pacht of in leen uit, en degene die het in leen had gaf het

1. Topografische kaart (uitgave 1993).

op zijn beurt vaak in pacht. Het resultaat kon een ingewikkeld systeem van juridische verhoudingen zijn. Hoe dit ook zij: de eigenaar die het perceel in vrij eigendom bezat werd in elk geval vrijwel nooit genoteerd, tenzij hij de grond ook zelf verbouwde.

Om de juridische status van de percelen na te

gaan is ook nog eens bestudering van pachtboeken, leenregisters en cartularia (verzamelingen van belangrijke oorkonden) nodig. Tenslotte zijn er vanaf het eind van de 16e eeuw kaarten van de Utrechtse kapittels overgeleverd, die in sommige gevallen bruikbare aanvullingen geven, maar steeds op nauwkeurigheid dienen te worden gecontroleerd.

Zo'n kartografische reconstructie van bezitsverhoudingen is een lonende, maar moeilijke en uiterst tijdrovende zaak. Lonend, omdat alleen zo een goed beeld kan worden verkregen van de precieze ligging van de goederen en van de verhouding tussen allodiaal ('eigen'), leen- en pachtgoed. Daarbij komt nog, dat ogenschijnlijk losse percelen die door verschillende pachters werden gebruikt toch een gemeenschappelijke herkomst kunnen hebben en tezamen een aaneengesloten bezit kunnen hebben gevormd. Slechts een gedetailleerde reconstructie op kaart kan dergelijke verschijnselen aan het licht brengen.

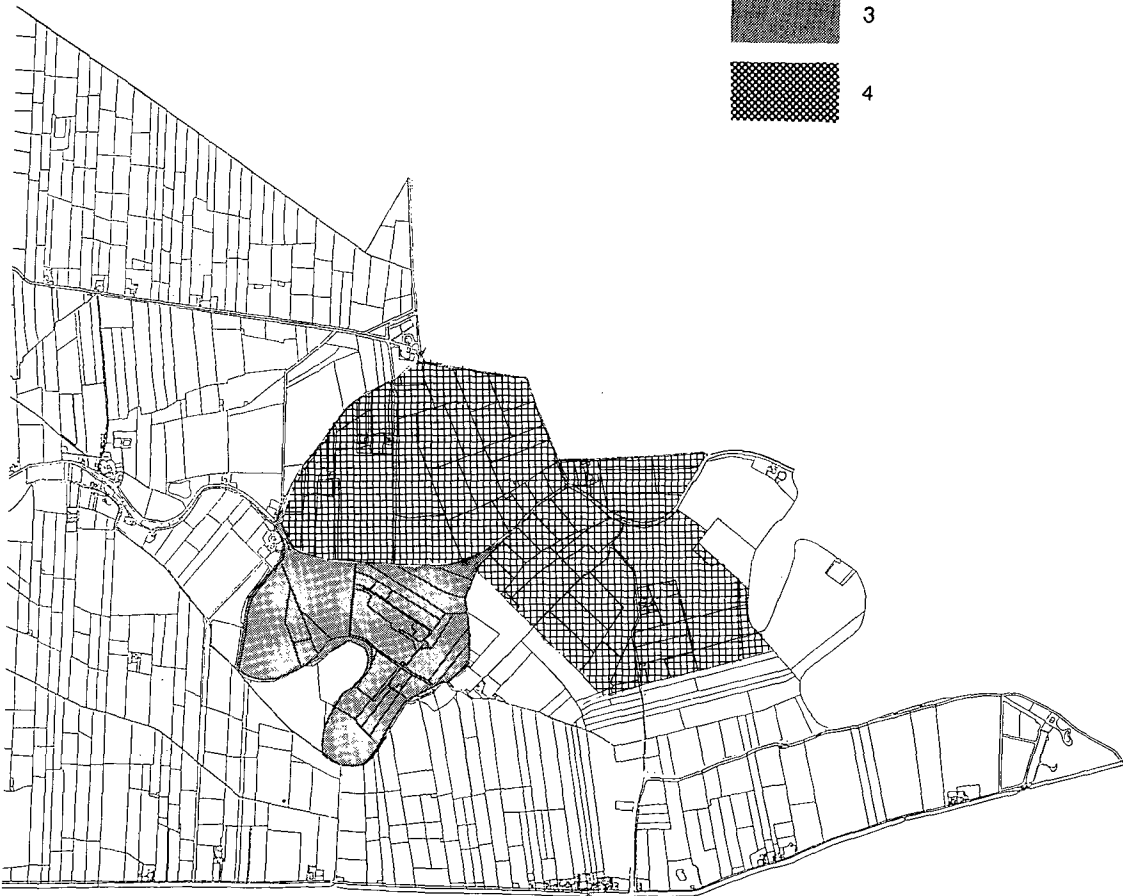
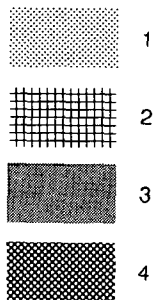
Moeilijk is de werkwijze echter allereerst door de verschillende uitgangspunten van het kadaster en zijn puur tekstuele voorgangers. Het kadaster bracht eigendomsgrenzen in kaart, terwijl de manualen voor het morgengeld en oudschildgeld een opsomming van grondgebruikers (pachters) gaven. Het morgengeld werd in het bisdom Utrecht reeds sinds de 13e eeuw geheven op basis van een bedrag per morgen (0,85 hectare). Het oudschildgeld was gestoeld op de waarde van de grond en werd uitgedrukt in oude 'vranskrijkse' schilden. Op de techniek van de verschillende heffingen kan in dit kader niet worden ingegaan, het werk van Avis vormt echter nog steeds een goede ingang (Avis, 1930). Voor dit onderzoek zijn de gegevens tussen 1536 en 1793 aan elkaar gekoppeld, zodat een kaart gemaakt kon worden van het gebied in het jaar 1536. Vanuit die situatie is het in een aantal gevallen mogelijk gebleken nog eens enkele eeuwen terug te kijken (figuur 2). Lonend is deze arbeid zeker.

Een tweede moeilijkheid betreft de overgeleverde archivalia. Tot in de 14e eeuw zijn bronnen schaars en zelfs daarna zijn ze bijzonder zwijg-

2. De gerechten De Haar en Vleuten rond 1400.

Legenda: 1 Lenen van Vianen (bisschoppelijk); 2 Hof ter Weyde van de Johannieters; 3 Twee hoven van Oudmunster; 4 Tot 1625 bij Vleuten, daarna behorend tot De Haar.

zaam in hun topografische aanduidingen. Daar komt nog bij dat de belastingmanualen alléén niet voldoen en we zijn aangewezen op de administratie van lenen, pachten, tienden en tijnzén. Zo is onder andere gebruik gemaakt van de pachtreesen van het kapittel van Oudmunster, die vrijwel zonder hiaten zijn overgeleverd en lopen van 1295 tot 1811! Maar ook de archieven van schout en schepenen zijn uitgebreid doorvorst. Juist gegevens uit de drie eeuwen na 1500 kunnen een schat aan gegevens herbergen. Het is ook mede dankzij de latere gegevens dat de gegevens uit de belastingregisters kunnen worden geïnterpreteerd. Vaak zelfs krijgen de lange namenreeksen uit registers pas in de 18e-eeuwse gegevens hun geografische inhoud. Ja, zonder de 18e-eeuwse informatie zijn de meeste percelen niet te lokaliseren. Een nadeel van de Utrechtse manualen is ook nog eens het ontbreken van belenders ('buren') zodat meer gegevens nodig zijn, bijvoorbeeld uit transportakten. Door het combineren van velerlei gegevens kunnen uiteindelijk antwoorden worden gevonden op vragen als: waar lagen de goederen, behoren ze tot een groter complex, wat was de aard van de meentverdelingen; wat is de relatie tussen oud en nieuw land?

Van de talrijke goederen die het kapittel van Oudmunster rond Vleuten bezat was bijvoorbeeld niet bekend waar het oudste bezit lag, en of dit grote complexen betrof. De in 1220 voorkomende uithof was niet te plaatsen. Wel mocht worden aangenomen dat de oudste goederen op de oude cultuurgrond langs de Oude Rijn lagen.

Veel van dergelijke vragen kunnen worden beantwoord met behulp van de toegepaste methode van onderzoek. Vele gegevens worden over en weer gecontroleerd en in kaart gebracht. Zo'n reconstructie gaat in ons geval uit van het eerste kadaster van 1832. Dit kadaster bestaat wezenlijk uit twee delen. Op de zogenaamde minuutplannen staan alle percelen nauwkeurig ingetekend en genummerd; deze nummers corresponderen met de nummers in de 'legger', waarin van elk perceel onder andere de eigenaar

en de oppervlakte worden vermeld.

De kadastrale kaart vormt dan ook een uitstekende ondergrond voor de 'losse' gegevens uit vroegere eeuwen. Omdat vele perceelsgrenzen eeuwenlang ongewijzigd blijven, kunnen zelfs de oudste gegevens vaak direct op de kadastrale kaart worden ingetekend, als we ze maar via een continue reeks van bezitters aan de gegevens in de kadastrale 'legger' weten te koppelen. Voorbeeldige toepassing van deze techniek zijn de studies van Balzer (1977), Hartmann (1986) en Van den Berg (1988).

In het op deze manier omgaan met kaarten van eeuwen later schuilt een groot risico: er dient rekening te worden gehouden met het feit dat ook het kadaster een momentopname van een proces is geweest. Om een betrouwbare ondergrond te krijgen moet steeds de vraag worden gesteld naar de ouderdom van de patronen van het 19e-eeuwse kadaster. Materiaal moet dus zo veel mogelijk worden gecontroleerd. De bewerkelijkheid zorgt er dan ook voor dat dergelijk onderzoek een werk van zeer lange adem is.

In het navolgende zullen enkele resultaten van dit lopende onderzoek worden gepresenteerd.

OUDE STRUCTUREN

Om vat te krijgen op de periode voor de grote ontginning bekijken we het landschap, de bewoning en de institutionele verhoudingen.

Landschap voor 1100

Het gebied rond Vleuten wordt gerekend tot het rivierkleigebied. De Oude Rijn, deel uitmakend van het Utrechtse stroomstelsel, heeft in enkele duizenden jaren van activiteit een soms wel 2 kilometer brede stroomrug opgebouwd. Door regelmatige overstromingen werden oevers steeds opgehoogd, waarbij met de tijd steeds fijner materiaal werd afgezet. Ook op grotere afstand van de rivier kwam fijn materiaal tot bezinking. Op deze manier kwamen de dikke kleipakketten in de kommen tot stand. Rivierbochten hebben door de grotere snelheid in de holle oever de neiging zich naar buiten te verleg-

gen. Een kronkelwaard is daarvan het gevolg (Berendsen, 1988). De Oude Rijn tussen Huis Voorn en het kruispunt met de Leidse Rijn bij Harmelen is een mooi voorbeeld van een sterk meanderende rivier: de weg langs de geul is exact tweemaal zo lang als de hemelsbrede afstand tussen de twee punten: de kronkelfactor is 2.

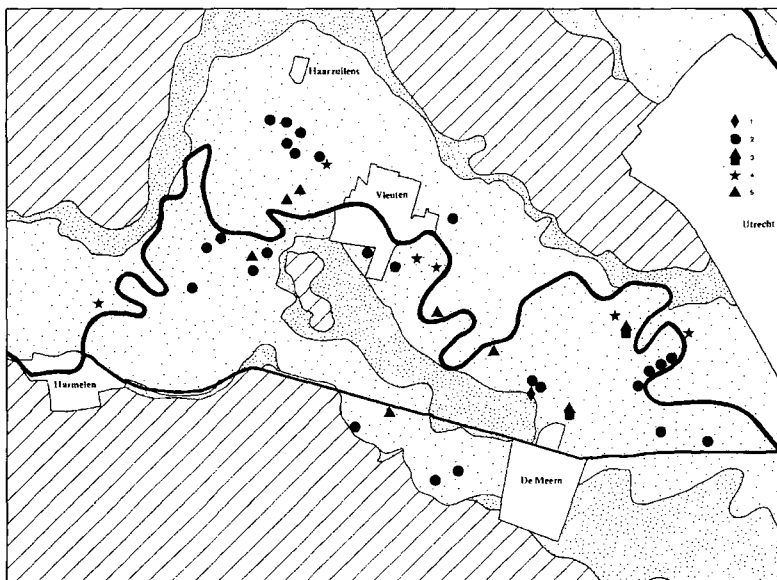
De oeverafzettingen, in dit gebied over grote breedte vertegenwoordigd, bestaan dus uit zavel en lichte klei (Berendsen en Beukenkamp, 1983). Oude nederzettingen liggen vrijwel altijd op oeverwallen, in het geval van de Oude Rijn kunnen deze door de brede stroomgordel toch nog tamelijk ver uiteen liggen. Door de betere ontwatering waren ze de aangewezen plekken voor vroege bewoning. De duidelijkste kenmerken van deze grond zijn de blokvormige onregelmatige verkaveling en de lage dichtheid van sloten.

Bewoning

De stroomruggen van de Oude Rijnlopen zijn van oudsher bewoond geweest: bij archeologische karteringen zijn nederzettingssporen van Midden-Bronstijd (1800-1200 v.Chr.) tot Late Middeleeuwen aangetroffen (figuur 3). Slechts de

10e en 11e eeuw lijken niet vertegenwoordigd, maar dit hangt samen met dateringsproblemen van het materiaal uit deze tijd (Graafstal, 1993). Geheel volgens verwachting liggen de meeste woonkernen, doorgaans niet meer dan een enkele huisplaats, binnen het gebied van de zandige bedding- en oeverafzettingen. In de Romeinse tijd was bij De Meern een castellum op de Hoge Woerd gevestigd. De Hoge Woerd ontleende de naam aan de relatief hoge ligging (1½-2 meter boven de omgeving), deels ontstaan door ophoging doordat het castellum verschillende fasen van herbouw heeft gekend (Graafstal, 1992 en 1993). Uitgestrekte vroeg-middeleeuwse nederzettingen hebben bestaan ten zuidwesten van het voormalige huis te Vleuten en nabij het huis Den Ham. De namen van deze nederzettingen zijn uit bronnen niet bekend: het huidige Vleuten komt pas in een tussen 1130 en 1161 gedateerd document voor⁵.

De dorpsnamen Knijfgensdorp en Alendorp lijken te verwijzen naar de periode tussen 900 en 1200 (Blok, 1977), zodat een lange ononderbroken bewoning van ten minste enkele plaatsen sinds de Vroege Middeleeuwen zeer goed moge-

3. Archeologische vondsten. Legenda: 1 Midden-Bronstijd (1800-1200 v.C.); 2 Late IJzertijd en Romeinse Tijd (circa 250 v.C.-250 n.C.); 3 castellum op de Hoge Woerd en Romeinse nederzetting bij de bloemenveiling (circa 50-250 n.C.); 4 Vroege Middeleeuwen (5e-9e eeuw); 5 Late Middeleeuwen (12e-13e eeuw). Ondergrond: zandige afzettingen (stroomrug; grof puntraster); zware klei (fijn raster); veen (gearceerd); bebouwde kom (niet gekarteerd; wit). Uit: Graafstal, 1993.

4. Gezicht op de ruïne van kasteel De Haar en de ernaast gelegen kapel. Steendruk uit circa 1870. Uit: Wittewaall, 1994, p. 146.

lijk is. Het feit dat de parochie Vleuten kerkrechtelijk onder het Groot Diakonaat van de proost van Oudmunster behoorde houdt in, dat de kerk van Vleuten aan Oudmunster behoorde. Het was een zogenaamde eigenkerk. Deze kerk was gewijd aan Willibrord, de eerste Utrechtse bisschop. Een wijding van een dorpskerk aan Willibrord duidt in elk geval op een vroege stichting. De oorspronkelijke parochie Vleuten was een stuk groter dan die uit de namiddeleeuwse periode. Het gebied rond De Haar, de ontginning Laagnieuwkoop en ook Harmelen behoorden tot Vleuten. De Harmelerwaard bleef tot het gerecht Vleuten behoren.

Behalve de dorpen in het Vleutense was er nog een andere oude bewoningsplaats: het gebied rondom kasteel De Haar. Helaas is hier geen archeologisch onderzoek verricht. Even ten zuiden van deze plek echter zijn sporen uit de tijd tussen 250 voor Chr. en 250 na Chr. aangetroffen (Graafstal, 1993).

Kasteel de Haar had een eigen slotkapel, die de omwonenden de gelegenheid bood de dienst hier bij te wonen (figuur 4). De parochiekerk was die van Kockengen. De kapel op de Haar wordt voor het eerst genoemd in 1420 maar is wellicht veel ouder.

Naar mag worden verwacht lagen de oudste

bewoningskernen in het gebied op de gronden die ook nu nog door blokvormige verkaveling worden gekenmerkt. Aan deze verkaveling ligt een niet planmatige, geleidelijke ingebruikname van de bruikbare stroomrug ten grondslag. De natuurlijke afwatering van deze gronden was voldoende en slechts hier en daar waren sloten nodig.

Een groot deel van de oude cultuurgrond was in handen van de bisschop of via de bisschop in handen van zijn kapittels gekomen. Zij lieten de grond veelal bewerken in zogenaamd hofrechtelijk verband.

De grote Utrechtse kapittels en de landsheer in deze contreien, de bisschop van Utrecht, hadden in een groot aantal van hun nederzettingen een administratief en bestuurlijk centrum: een hof of vronnhof ('curtis'). Een exploitatie volgens het systeem van hofland en hoeven gaat uit van grootgrondbezit, grotendeels aaneengesloten land dat rechtstreeks vanuit de hof wordt bewerkt. De hof staat onder leiding van de meier en wordt door onvrijen bewerkt. Rondom dit bouwland liggen hoeven, die in tijns aan de onvrijen worden uitgegeven. Ze zijn tevens verplicht tot het leveren van diensten en/of producten als brood en bier (Buitelaar, 1993).

Exploitatie van de grond

Voor het Kromme Rijngebied en de Vechtstreek hebben gedetailleerde studies (Dekker, 1983 en Buitelaar, 1993) aannemelijk gemaakt dat ook de

bisschop van Utrecht en de stadskapittels hun goederen in dit zogenaamd hofrechtelijk verband hebben geëxploiteerd. Daarmee mag worden aangenomen dat ook in de Noordelijke Nederlanden, in tegenstelling tot wat decennia lang werd gemeend, het systeem van vronnhoven en saalland in zwang moet zijn geweest. Of de hoven hier als 'curtis' in klassieke zin hebben gefunctioneerd is zeker niet in alle gevallen duidelijk. Het onderhavige onderzoek naar de streek langs de Oude Rijn bevestigt nochtans de bevindingen van Dekker en Buitelaar. De aanwijzingen voor uitbating in hofrechtelijk verband worden gevormd door een voorkomen van een aantal van de volgende verschijnselen: de vermelding van 'curtis', het opbrengen door een rechtsdistrict van 'stroyelgeld', kenmerkende oude veldnamen en samenstellingen daarvan, hoge bedragen aan tijnzen, onvrije bewoners op de hoven en aaneengesloten grondbezit. Vooral met betrekking tot het laatste voegt een reconstructie op kaart een belangrijke dimensie toe.

De kans om op hoven te stuiten is het grootst waar de agrarisch-geografische structuur wordt onthuld door veldnamen met de bestanddelen eng, veld, maat en weide. In Vleuten zijn aanwezig: Den Engh, Wilderveld, Haarveld, Themaat, Heemsmade en Vleuterweide. De landbouw werd uitgeoefend op de eng. Voorbeelden zijn er te over in het gebied ten noorden en westen van de stad Utrecht. Vrijwel altijd liggen de engen op de stroomruggen, die een voor de landbouw geschikte bodem hadden. Niet ver van de eng lagen gemeenschappelijke weiden en maden (hooilanden). Woeste vlakten tenslotte droegen vaak het bestanddeel veld: ze werden als extensieve gronden gebruikt. De meeste van deze veldnamen verplaatsen ons naar de 10e en 11e eeuw. De velden bijvoorbeeld werden gezien als mogelijke uitbreiding van het landbouwareaal en werden dan ook ontgonnen voordat de grote veengebieden werden opengelegd. Het Wilderveld bij Vleuten is zo'n oude ontginning. Deze lijkt te zijn aangesloten op Themaat voor een betere afwatering. Wilderveld is een verbastering van het oude

Wylreveld, dat verwant is met *villare* (behorend bij een villa). De grond op het Wilderveld behoorde toe aan de proost van Oudmunster, waaruit blijkt dat het tot de oudste goederen van Oudmunster behoorde.

In het gerecht Vleuten werd, evenals in bijvoorbeeld de gerechten Ruwiel, Zwesereng en Doorn, het zogenaamde 'stroyelgeld' geheven: alle gerechten waar oude hofgoederen lagen en curtes konden worden opgespoord. Wat het karakter van deze heffing ook zij (Buitelaar, 1988), domaniaal is zij zonder twijfel. In Vleuten werd de betalingsplicht van het stroyelgeld pas in 1798 door de inwoners afgekocht⁶. Het bedroeg toen het luttel bedrag van 2 gulden per jaar.

Rechtstreekse gegevens over hoven ontbreken in dit gebied, maar door verschillende aanwijzingen in een verband te zien kunnen evenals in het Kromme Rijngebied en in de Vechtstreek ook voor de gronden langs de Oude Rijn een aantal hoven worden gereconstrueerd.

Een belangrijk gegeven voor een hof is de aanwezigheid van grootgrondbezit, liefst een groot aaneengesloten complex. Een aantal van zulke complexen treffen we ten westen van Utrecht aan: de curtis Strijland van het kapittel van St. Marie (reeds in 1116 vermeld⁷), een aantal uitgestrekte landerijen van het kapittel van Oudmunster en een groot complex van de Johanniers. Ook kunnen we het grondbezit van de heren van De Haar hiertoe rekenen, dat zijn zwaartepunt rondom het kasteel had. We beperken ons hier tot de bezittingen van de laatste drie eigenaren.

Oudmunster

Uit perceelsgewijze reconstructie van goederenbezit (figuur 2) is gebleken, dat het kapittel van Oudmunster in Vleuten twee grote hoven heeft gehad (Huiting, 1992). Ten oosten van Vleuten lag een complex dat bestond uit de Gulden Hoeve, Hofland, Haaghoeve en Kraaienveld. In de oudste rekeningen en registers van het kapittel komen delen uit dit complex voor. Alleen door een kartografische reconstructie is vat te krijgen op deze percelen: voor een groot deel gaat het om

goederen van de proost persoonlijk. Dit heeft tot nadelig gevolg, dat het bronnenmateriaal erg schaars is: de administratie van de proost is grotendeels verloren gegaan. Slechts door de overgeleverde oorkonden met elkaar te vergelijken en te laten aansluiten bij de belastingmanualen en deze vervolgens naar de kadastrale gegevens door te trekken konden de goederen worden gelokaliseerd. De vergelijking kon worden gemaakt door tevens te combineren met de pacht- en leenreeksen van belendende percelen. In de 14e eeuw komt *des proosts hof van oudmunster* meerdere malen in documenten voor als belending. Het tiendblok waarin deze percelen lagen heette dan ook het Hofland.

De proost had nog een hof, ten zuidwesten van het huis Den Ham. In 1220 maakt Wouter, proost van Oudmunster, beschikkingen over de verdeling van een stenen huis nabij de Salvator-kerk (de kerk van Oudmunster) en de viering van zijn memorie. Op St. Andreas zal worden gecelebreerd uit hoofde van een schenking van 4 hond land (2/3 morgen) in Vleuten nabij de uithof (*quator hont in Uloeten juxta Wthoue*)⁸. In hetzelfde jaar bepaalt hij bij testament, dat zijn twee paarden en vee toekomen aan Frederik en Bernard, mijns inziens uit het geslacht uten Hamme en uten Enge⁹.

Deze uithof van Oudmunster kon ook door combinatie van verschillende gegevens uit meerdere eeuwen worden gelokaliseerd. Het feit dat pachten en lenen van kapittel en proosdij naast elkaar lagen wijst op een oorspronkelijke herkomst van de goederen. Kapittel en proosdij zullen in Vleuten gelijkgerechtigd zijn geweest, getuige ook de ingewikkelde verdeling der verschillende tienden. Het gemeenschappelijke bezit verplaatst ons in elk geval naar de tijd voor 1200. Pas toen werden de goederen tussen proosdij en kapittel verdeeld. In de 11e eeuw had het tweeling-kapittel van Dom en Oudmunster het bezit verdeeld. Al in het begin van de 10e eeuw had de bisschop de goederen van de kerk verdeeld tussen zichzelf en zijn twee kapittels. Een zo oude herkomst van de Vleutense Oudmunster goederen

sluit goed aan bij de indeling der aartsdiakonen: wanneer Vleuten onder het Groot Diakonaat van Oudmunster wordt ingedeeld, betekent dit, dat rond 1050 (toen die indeling plaatsvond) de kerk van Vleuten aan Oudmunster behoorde. Het eerste schriftelijke bewijs van een kerk te Vleuten stamt weliswaar pas uit 1224¹⁰ maar de wijding aan St. Willibrord wijst op hoge ouderdom en maakt een relatie met het door Willibrord gestichte Oudmunster zeer aannemelijk. Een datering vóór 1200 verplaatst ons in de tijd van de nog functionerende hoven.

Johannieters

Een ander groot aaneengesloten complex was dat van het Convent van St. Catharijne, een vestiging van de Johannieters. Reeds vroeg waren zij in Utrecht neergestreken en ook al vroeg voorzagen zij in hun eigen levensonderhoud en dat van hun patiënten in het hospitaal door grote landerijen te laten bebouwen (Van Winter, 1986). Zo had de orde uitgestrekte bezittingen in Harmelen, bij Woerden en te Vleuten. Het middelpunt van de Vleutense landerijen werd gevormd door de Hof ter Weyde. Deze hof wordt pas in 1310 voor het eerst vermeld, maar gezien de omvang van het hele complex (zo'n 300 morgen) moet een vroege schenking hieraan ten grondslag gelegen hebben. Slechts de bisschop kan in aanmerking komen, en dan uiterlijk in de vroege 13e eeuw; daarna had hij geen grote bezittingen meer te verdelen. Misschien mag worden aangenomen dat hij uiteindelijk ook te Vleuten zijn domein ontbond en een groot deel ervan aan de orde der Johannieters schonk, die de infrastructuur voor een groot deel voortzetten.

Dankzij een register uit het jaar 1368 kon in combinatie met latere gegevens deze hof gereconstrueerd worden (Huiting, 1993a en 1993b). Een analyse van de economie rond deze hof deed het vermoeden post vatten, dat de Hof ter Weyde een nakomeling van een hof in klassieke zin was. Een deel van het land werd direct namens het Utrechtse convent door personeel beheerd, terwijl een ander deel werd verpacht aan boeren uit de omgeving.

Een en ander op een rijtje gezet, ziet het er naar uit dat te Vleuten een omvangrijk -in oorsprong bisschoppelijk- goed heeft gelegen, waarvan later nog sporen van domaniale toestanden te vinden zijn. In dat licht is het verleidelijk om aan te nemen, dat de in circa 1130-1161 voorkomende *villa que vocatur Flothen* waarachtig een villa in klassieke zin is geweest!

ONTGINNINGEN

De bevolkingsgroei in de 10e-11e eeuw riep een halt toe aan de individuele ingebruikneming van nieuwe kampen land. De grond was op. Nieuwe grond kon slechts worden verkregen door de grote veenwildernissen, de uitgestrekte komgebieden, te ontginnen. Dit kon alleen bij een planmatige opzet en wanneer de waterstaatkundige kennis toereikend was. Tussen 1050 en 1100 is een groot deel van de laagvlakte tussen Utrecht en Holland op deze manier onder leiding van de landsheren aangepakt.

De gebieden ten zuiden van Vleuten (waaronder Bijleveld, Reyerskop en Oudenrijn) zijn al vroeg vanuit de Rijn ontgonnen. Vanuit de Rijn wil zeggen: de huidige Leidse Rijn, die in de Middeleeuwen bestond uit een aantal met elkaar in verbinding staande weteringen. In dit gebied had men de volledige ruimte om de zo kenmerkende kavellengte van 1250 meter en breedte van 110 meter uit te zetten, alsmede een vaste structuur van kaden en weteringen aan te leggen. De oppervlakte van de ontstane kavels was 16 morgen.

Dergelijke perceelsdiepten konden vanwege ruimtegebrek niet worden uitgezet in restontginningen. Zo'n ontginning 'liep stuk' op reeds eerder ingerichte blokken en kreeg zo een vreemde vorm. Mooie voorbeelden daarvan zijn Themaat en de blokken bij De Haar. Wat betreft de ouderdom is dan te zeggen, dat restontginningen jonger zijn dan de blokken waarop ze stuk liepen. Themaat en De Haar zijn in elk geval ontstaan nadat de ontginningen uit de Vecht waren voltooid, dus na 1150. Waarschijnlijk dateren ze uit de laatste helft van de 12e eeuw.

De ontginningen ten noorden en zuiden van Vleuten en de Haar zijn van de Utrechtse bisschop als landsheer uitgegaan. Vreemd genoeg is het kapittel van Oudmunster, dat vrijwel alle rechten en een groot deel van de grond in Vleuten bezat, hierbij niet betrokken geweest. De bisschop die De Haar en Themaat toen nog bezat, en waarschijnlijk had gehouden in verband met zijn twee hoven aldaar, initieerde deze ontginningen zelf. Oudmunster moest zich tevreden stellen met de grote complexen langs de oude stroomruggen die het waarschijnlijk al sinds de 10e eeuw bezat. Wel blijkt het kapittel, evenals de kapittels van St. Jan en St. Marie vier eeuwen later (wanneer de bronnen gaan spreken) zowel op de oude stroomruggrond als op de aansluitende komgronden bezit te hebben. Het ziet er dan naar uit, dat bezit langs de stroomrug recht gaf op een aandeel in de ontgonnen gronden. Opstreckende hoeven op Vleuterweide en op Wilderveld sluiten perfect aan op eigendom langs de geul van de Oude Rijn!

Bij de ontginningen van de wildernissen heeft de bisschop gesteund op het 'ambtenarenapparaat' waarover hij in de vorm van ministerialen kon beschikken. Veelal gaf hij de rechtsmacht met tijns, tienden en het bestuur over nieuwe ontginningen in leen aan deze dienstlieden, oorspronkelijk onvrijen die voor een deel op de domeinen woonden. De beheerders van de toenmalige hoven (meiers) werden vlak voor de ontginningen aangewezen als tussenpersoon voor de ontginning. Ze hielden zich bezig met de organisatie van de ontginningen.

We willen nu een van de jonge ontginningen onder de loep nemen: De Haar.

De Haar

De gegevens die ons in contact brengen met de Haar zijn voor 1300 erg spaarzaam. Het oorkondenboek van Utrecht vermeldt slechts enkele lieden uit het geslacht Van de Hare, zoals Werner van de Haer in 1247¹¹. Het geslacht stamt waarschijnlijk af van de Van Woerdens, wat onder meer op grond van de identieke wapens aange-

nomen mag worden¹².

Aan het eind van de 13e eeuw hield ene Werner van de Haar (een nazaat van de boven genoemde) van de bisschop van Utrecht de gerechten Spengen, Kockengen en De Haar in leen. De lijst van dijkplichtige hoeven voor het onderhoud op de dam te Hopenesse vermeldt verder: *Op die Hare in Werneers gherecht VI½ hoeve XII morgen*. Deze lijst (Immink en Maris, 1969) deelt mede, dat elke hoeve uit 32 (in plaats van de gebruikelijke 16) morgen land bestaat¹³. Het gerecht van De Haar besloeg toen dus 220 morgen. Uit latere gegevens is bekend dat het gerecht 222 morgen omvatte en vanaf de 17e eeuw 252 morgen¹⁴. Dit verschil zit voornamelijk in de uitbreiding van het gerecht, die Johan van Zuylen in 1625 wist te bewerkstelligen. In een brief aan het kapittel van Oudmunster verzocht hij exemptie uit hun gerecht Vleuten en inlijving bij zijn heerlijkheid, immers de jurisdictie van 24 morgen was volgens Johan *van seer cleyne consideratie*¹⁵. Zijn huis en heerlijkheid De Haar strekten met een laan tot aan de Hereweg. Langs deze *hoflane* lagen de 24 morgen land *genouchsaem viercant (...) annex de limiten van de heerlickheyt vande hair*.

De relatie tussen het kasteel De Haar en de familie van de Haar is voor 1391 niet duidelijk. Mogelijk zijn ze de bewoners geweest van de hofstede De Wel, die in 1395 voorkomt als de *oude hofstede ter Haer*. Het pal ten noorden daarvan gelegen gebied heette Lage Haar en zo is het niet onwaarschijnlijk dat Werner van de Laghe Haar (vermeld rond 1300) hier zijn wortels had. Deze hofstede was een leengoed van de proosdij van Oudmunster, evenals het hele belendende gebied, dat in elk geval in 1220 als een uithof fungeerde. In 1395 was Werner van de Wel leenman van deze hofstede Ter Haar; een suggestieve overeenkomst in voornaam!

Een verloren gegaan leenregister heeft wellicht een oudere belening bevat, maar de oudst overgeleverde leenbrief van kasteel De Haar dateert uit 1391. De heer van Vianen beleent daarin Boekel van de Haar met het huis ter Haar met vrijthof, gerecht, tijns, tienden; 9 hoeven land op

Haarveld en 2 hoeven land op Haarveld waar het huis op staat (Kort, 1986). Normaliter was een hoeve 16 morgen groot zodat het hier om de belening met 176 morgen gaat.

Maar dat is niet alles: de heer van Vianen gaf ook nog eens een aantal verspreid liggende stukken in leen uit, tezamen zo'n 36 morgen bij De Haar¹⁶. Dat brengt het totaal op 212 morgen land. Tenslotte komen daar nog 12 morgen leen van het huis Rijнауwen bij en de som is 224 morgen. Op een totale omvang van het gerecht was rond 1400 dus 95% van de grond leen van Vianen en de resterende 5% leen van Rijнауwen. Dit kleine gedeelte is misschien door opdracht aan het geslacht Van Renesse van Rijнауwen uit het geheel gelicht.

We hebben hier te maken met een oud bewoningsgebied en een ontginningseenheid waarvan 95% van de grond en de volledige juridische aankleve van gerecht, tijns en tiende terug gaat op de bisschop van Utrecht, die immers de opperleerheer van De Haar was! Het grootste deel van de grond rond De Haar werd door Vianen aan de heer van De Haar in leen uitgegeven, namelijk 80% van het hele gerecht. 15% werd uitgegeven aan anderen dan Van der Haars. Een groot deel hiervan werd in 1392 aan Loef van Ruwel verleend, die ook een aaneengesloten bezit op De Haar had. Deze Loef van Ruwel had ook nogal wat lenen van Vianen aan de Goystraat ten zuiden van het vrijthof van De Haar. De betekenis van de heer van Vianen, in rechte de opvolger van de machtige heer Uten Goye, moge blijken uit dit oude toponiem 'Goystraat', de middeleeuwse weg vanaf De Haar naar De Wel, de oude hofstede Ter Haer! Dit herinnert wellicht aan de graaf Uten Goye? Blok (1979) suggereert een verband tussen het toponiem Gooi en een samenhangend groot kroondomein.

Een dergelijk omvangrijk complex van rechten en grond riekt naar een zeer oud conglomeraat bisschoppelijk goed.

In dat licht zou de toenmalige beheerder van dit goed, mogelijk een voorvader van Werner van der Haar, door de bisschop zijn benoemd tot

locator van de nabijgelegen eenheden om deze te doen ontginnen. Rechtsmacht, tijs en tiend werden op deze manier verworven in de aansluitende eenheid, zoals dit gebruikelijk was (mooie voorbeelden zijn Ter Aa en Ruwiel, Buitelaar, 1993). Dit was ook het geval bij Den Engh en het aansluitende Themaat. Mede op grond hiervan hoeft geenszins te worden uitgesloten dat De Haar een middelpunt heeft gevormd van een bisschoppelijk domein. Dat het niet als curtis voorkomt kan misschien zelfs als enige oorzaak de overlevering der bronnen hebben. Dat Den Engh, dat wel een verwijzing naar een curtis kent, en de ontginning Themaat een soortgelijke situatie vertonen ondersteunt dit vermoeden. Ook uit andere gedeelten van het Nedersticht is gebleken dat lang niet altijd alle facetten van domaniale structuren tegelijk aanwezig zijn.

De vorm van het dorp Haarzuilens is wellicht een reminiscentie van oude agrarische structuren. Bedoeld wordt dan wel het dorp vóórdat het voor de herbouw van De Haar in 1896 werd verplaatst. Het dorp had veel weg van een brinkdorp: de huisjes stonden gegroepeerd rond een open plek, een gemeenschappelijk stukje weide, wellicht de vrijthof die in de oude oorkonden voorkomt. Vrijthof heeft de betekenis van omheinde ruimte, waarin het vee zich 's avonds verzamelde.

De oude bewoning zal niet ver van het kasteel zijn geweest. Hier worden de kavels door blok-vorm gekenmerkt, en liggen ten noorden van het kasteel tot de Nieuwkoperdijk de kampen. Ten oosten ervan ligt het Hoge Haarveld, met enkele opstreckende hoeven. Ten Westen van de Rijn-dijk ligt de latere ontginning Lage Haarveld. In alle drie verschillende delen was de grond voornamelijk in handen van de familie Van der Haar. Al de lenen die zij van Vianen hielden gaven ze op hun beurt weer uit, voornamelijk in leen maar voor een deel ook in pacht. Zij hadden niet alleen wereldlijke rechten maar ook een belangrijk kerkelijk recht: het recht tot begeving van het ambt van koster.

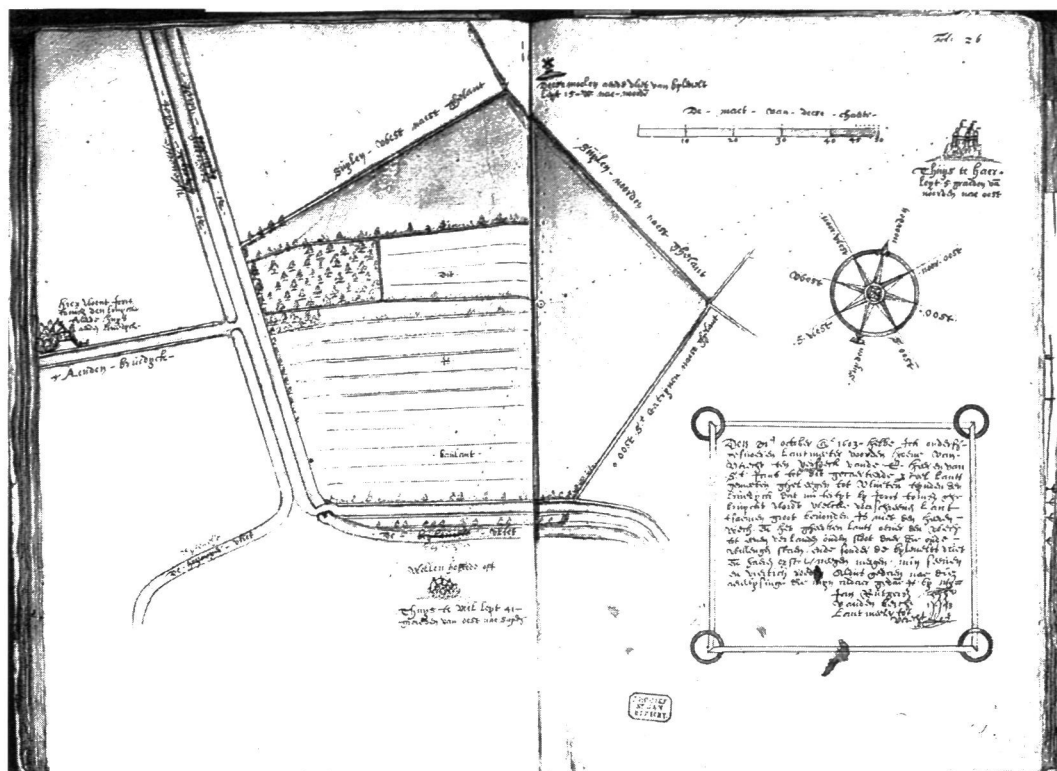
Nadat een ontginning tot bebouwbaar land en

bewoning op de kavels had geleid, was het tijd om het gebied onder te brengen bij een parochie. In sommige gevallen werd een nieuwe parochie gesticht. Het patronaatsrecht van de kerk van Kockengen behoorde in elk geval rond 1380 aan de heren van De Haar, en zal na de ontginning reeds aan hen door de bisschop in leen zijn gegeven.¹⁷ Zowel Kockengen als Spengen als De Haar zelf werden door de kerk van Kockengen bediend. In 1535 vergunde Paus Paulus IV aan Dirk van Zuylen om in de kapel van De Haar ook te mogen dopen; voor de inwoners van het gerecht De Haar was de parochiekerk in Kockengen te ver (Asch van Wijck, 1959). We mogen uit dit alles concluderen, dat de heren van De Haar over alle rechten konden beschikken die zo kenmerkend zijn voor de grote ministerialen die een belangrijke rol hebben vervuld in de domaniale organisaties van de grote landeigenaren in de ontginningen van de veengebieden.

De ontginningen rond De Haar

Het hele gebied rond De Haar bestaat uit restontginningen: de vorm is bepaald door de omliggende reeds eerder ontgonnen eenheden. Ten noorden van het kasteel kon tot de zijkade van Giel-tjensdorp (dat vanuit de Vecht werd ontgonnen) noordwaarts worden ontgonnen. Ten westen werd het resterende veengebied tussen Vleuten en Breudijk/Gerverskop aangepakt. Het werd vanuit het zuiden ontgonnen vanaf de Lage Haarsedijk. Deze vormde ook de basis voor een kleinere ontginning die stuk loopt op de grens van een oude blokverkaveling in het zuiden en op de Haardijk in het westen. Deze blokken waren in het bezit van het kapittel van St. Jan (figuur 5). Dit gedeelte hoorde evenwel niet bij het gerecht van De Haar, maar bij Vleuten. Het gedeelte langs de laan van De Haar werd in 1625 wel geannexeerd.

Het gebied ten westen van de Haar is ontgonnen nadat de eenheden vanuit de Vecht waren voltooid. Dit zal zeker tussen 1150 en 1200 het geval zijn geweest. De opzet van de laat-12e-eeuwse, misschien begin-13e-eeuwse ontginning

5. Kaart van het gebied ten noorden van De Wel, uit het kaartboek van het kapittel van St Jan (St Jan 328 nr 21, VA 3377, kast 3u/2).

van de Lage Haar is nog heden ten dage in het waardevolle landschap herkenbaar. Tot op het kruispunt van de Lage Haarsedijk en de Rijndijk zijn de stroken exact 1250 meter lang, kenmerkend voor de 6-voorling ontginningen die veelvuldig voorkomen. De breedte bedraagt echter niet 110 meter, maar de helft. Het resultaat daarvan is een kavelgrootte van 8 morgen (bijna 7 hectare): een halve hoeve. In de leenregisters van het huis De Haar komen al deze kavels dan ook gedurende de gehele administratie van rond 1400 tot 1800 voor als 'halve hoeve'! Ten oosten van het kruispunt worden de kavels in de richting van de Rijndijk onregelmatiger en vertonen zelfs aan het einde een kampenstructuur; als het ware resten

in de restontginning. Al deze kleine onregelmatige delen komen in de leenregisters voor als kampen gelegen aan de Nieuwkoperdijk. De onregelmatigheden hangen samen met de beschikbare ruimte enerzijds en misschien met de hier beginnende zware kleibanen anderzijds.

SLOT

Een onderzoek naar de nederzettingsgeschiedenis is gebaat bij een gedetailleerde reconstructie van de bezitsverhoudingen. Door de methode van *Besitzrückschreibung*¹⁸ toe te passen kon een goed inzicht worden gekregen in de geografische dimensie van institutionele verhoudingen. De Utrechtse bisschop heeft tot uiterlijk 1250 zijn economische huishouding in de vorm van domaniale organisatie gevoerd (hofstelsel). Ten westen van Utrecht hebben deze structuren zeer zeker bestaan. Een onderkend, maar onderbelicht ken-

merk hiervan is het grootgrondbezit, dat via een lange omweg in kaart kan worden gebracht. Resultaat van dit onderzoek is een gereconstrueerd kadaster dat landschap en bezit rond het jaar 1400 weergeeft. Dankzij deze methode kunnen enkele curtes worden opgespoord en het opzienbarende conglomeraat van goederen en rechten rond kasteel De Haar in kaart worden gebracht.

Medieval landownership in Vleuten and Haarzuilens (province of Utrecht, the Netherlands); a reconstruction

New insights into the history of rural settlement can be obtained by a detailed reconstruction of large landownership. By applying the method of Besitzrückschreibung the institutional history assumes a geographic dimension. This method uses both cadastral maps and notarial acts, as well as fiscal administration data from the past four centuries. Since that later data were added to older registers a chronological series of landowners has developed. By projecting the youngest fiscal documents (1793) since the cadastral map (1832), the oldest fiscal document (1536) can be reconstructed on a map. This artificial cadastre can be used to project still older rolls of enfeoffment and rent. This reconstruction yields a reliable representation of the 15th century situation which may reflect of some centuries earlier. Having reconstructed a few domainial estates (two of them belonging to the Chapter of Oudmunster, one to the Knights of St John and the last one being held in fee by an old noble family), we get a clear picture of the territorial power of the high medieval bishopric of Utrecht, to which all estates mentioned go back.

LITERATUUR

- ASCH VAN WIJCK, L.A. VAN (1959). Inventaris van het archief van het kasteel de Haar te Haarzuilens.
- AVIS, J.G. (1930). De directe belastingen in het Sticht Utrecht aan deze zijde van de IJssel tot 1528. Utrecht, Kemink.
- BALZER, M. (1976-'77). Besitzrückschreibung und Flurkarte. Möglichkeiten und Bedeutung kartographischer Darstellung der Ergebnisse von Besitzrückschreibung. In: Westfälische Forschungen 28, pp. 30-40.
- BALZER, M. (1977). Untersuchungen zur Geschichte des Grundbesitzes in der Paderborner Feldmark. München.
- BERENDSEN, H.J.A. (1988). De geologische ontwikkeling van het landschap in Zuidwest-Utrecht. Maandblad Oud-Utrecht 61, pp. 1-12
- BERG, W.J. VAN DEN (1988). Historisch kadaster van Egmond aan Zee, 1619-1838; bouwstenen voor de geschiedenis van dorp en bewoners. Utrecht.
- BLOK, D.P. (1977). Toponymische verkenningen in het Land van Woerden. KNAG Geografisch Tijdschrift 11, pp. 399-406.
- BLOK, D.P. (1979). De Franken in Nederland. Haarlem (3e druk).
- BUITELAAR, A.L.P. (1988). Breukelen in de middeleeuwen; landschap – bewoning – rechtsmacht. In: Convivium, aangeboden aan prof. jkvr. dr. J.M. van Winter bij haar afscheid als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Middeleeuwse Studies en Bronnen 10. Hilversum, pp. 105-138.
- BUITELAAR, A.L.P. (1993). De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek. Middeleeuwse Studies en Bronnen 37. Hilversum, Verloren.
- DEKKER, C. (1983). Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen; een institutioneel-geografische studie. Stichtse Historische Reeks 9. Zutphen, Walburg.
- GRAAFSTAL, E.P. (1992). Rondom de Hoge Woerd; archeologische waarden in een bedreigd gebied. Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 12, nr. 2, pp. 40-51.
- GRAAFSTAL, E.P. (1993). Een archeologische kartering ten westen van Utrecht. Maandblad Oud-Utrecht 66, nr. 5/6, pp. 52-60.
- GRAAFSTAL, E.P. (1994). Stichting RAAP brengt archeologische resten in kaart. Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 14, nr. 3, pp. 53-61.
- HARTMANN, J.L.H. (1986). De reconstructie van een middeleeuws landschap; nederzettingsgeschiedenis en instellingen van de heerlijkheden Breust en Eijsden bij Maastricht (10e-19e eeuw). Maaslandse Monografieën 44. Assen/Maastricht, Van Gorcum.

- HUITING, J.H. (1992). Enkele goederencomplexen van Oudmunster rond Vleuten. Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 12, nr. 3, pp. 66-72.
- HUITING, J.H. (1993a). De Johanneters in Vleuten (1). Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 13, nr. 2, pp. 41-46.
- HUITING, J.H. (1993b). De Johanneters in Vleuten (2). Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 13, nr. 3, pp. 61-70.
- IMMINK, P.W.A. & A.J. MARIS (1969). Registrum Guidonis. Het zogenaamde register van Guy van Avesnes, vorst-bisschop van Utrecht (1301-1317). Met aansluitende stukken tot 1320. Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht, 3e reeks 23.
- KORT, J.C. (1986). De leenhoven van de heren van Vianen 3; De lenen van Goye. Ons Voorgeslacht 41, pp. 48-91.
- MULLER, S. FZN (1889-'91). De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht 1325-1336. Werken van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, Nieuwe Serie 53 en 54, Utrecht/'s-Gravenhage.
- OPPERMANN, O. (1933). Fontes Egmundenses. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, derde serie 61. Utrecht.
- WINTER, J.M. VAN (1986). De heren van Sint-Catharijne te Utrecht. In: Bewogen en bewegen; de historicus in het spanningsveld tussen economie en cultuur. Liber amicorum aangeboden aan Prof. Dr H.F.J.M. van den Eerenbeemt, ter gelegenheid van zijn 25-jarig professoraat aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Tilburg 1961-1986. Tilburg, pp. 349-364.
- WTTEWAALL, O. (1994). Vleuten-De Meern; geschiedenis en historische bebouwing. Zeist.
- NOTEN**
- 1 Dit artikel vormt een overzicht van enkele hoofdstukken in de voorbereiding zijnde studie naar de reconstructie van het landschap langs de Oude Rijn, met de nadruk op institutioneel-geografische aspecten. Mijn bijzondere dank gaat uit naar H. de Lanoy Meijer, wiens zoek-en-vind-elk-perceel-mentaliteit en resultaten daarvan voor mij een inspirerende bron waren en naar J.C. Kort, die mij inzage gaf in zijn onuitgegeven Repertorium van de Leenregisters van kasteel De Haar. Verder wil ik E.P. Graafstal bedanken voor de vele gesprekken over 'ons' gebied. De medewerkers van het Rijksarchief Utrecht, tijdelijk in Den Haag, maakten mijn snipperdagen tot vruchtbare bezoeken.
  - 2 De stichting RAAP heeft samen met de AWN in 1992-1993 een uitgebreide archeologische veldkartering uitgevoerd. In december 1994 werd door de ROB een aantal proefsleuven gegraven waarbij merovingisch materiaal werd aangetroffen (vriendelijke mededeling van provinciaal archeoloog drs S.G. van Dookum).
  - 3 RAU, Financiële instellingen nr. 1678 (anno 1686). Dit is het meest bruikbare der overgeleverde delen, aangezien zowel de gegevens uit 1536 en 1600 als 1686 er in staan. In het Gemeente archief van Vleuten bevindt zich een manuaal uit 1788, inv. nr. 1802. Dit deel werd weer aangevuld met gegevens uit een manuaal uit 1793, RAU, Kapittel van Oudmunster inv. nr. 567.
  - 4 RAU, Financiële instellingen nr. 1675 (anno 1599/1600) en Gemeentearchief Vleuten nr. 17 en 18. Uit het laatste fonds zijn niet alle gegevens volledig maar door de administratie zelf weer te reconstrueren (gegevens uit 1725, 1736 en 1755) bleken de verschillende delen tot een volledige reeks te leiden. Dankzij de inzet van de heer J.W. Schoonderwoerd van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens kon ik fotokopieën van deze registers bestuderen, waarvoor mijn hartelijke dank.
  - 5 In het Liber sancti Adalberti, uitgegeven door O. Oppermann (1933).
  - 6 RAU, Dorpsgerechten nr. 2059 f°226.
  - 7 OBU I, nr. 285 (1116 januari 6-april 15): bisschop Godebold verklaart dat *domnus Bvrchardus episcopus curtim ante castellum (...) dedit beate Marie*. Burkhard was bisschop van 1100 tot 1112. De hof was een zeer vroege schenking aan het nog jonge kapittel.
  - 8 OBU II, nr. 685 (1220).
  - 9 OBU II, nr. 687 (1220).
  - 10 OBU II, nr. 716 (1224 feb. 1).
  - 11 OBU II nr. 1143; Warnero de Hare.
  - 12 RAU, Oudmunster nr. 396, ongefolieerd. Op deze